

Prilog biografiji borca za radnička prava Đure Halabarca

Od 1919. do kraja 1920. Komunistička partija Jugoslavije bila je legalna partija, te je mogla otvoreno djelovati u narodu. Na prijedlog ministra Milorada Draškovića njeno je djelovanje Obznanom zabranjeno, a njena nepripremljenost za rad u ilegalnim uslovima i sve jači teror vlasti desetkovao je njene redove, ostavljajući u Partiji samo borce spremne na najveće žrtve.

Nacrtom Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi aktivnost komunista proglašena je zločinom, a organiziranje, potpomaganje i postojanje članom udruženja koja je imala za svrhu propagandu komunizma, anarhizma, terorizma kažnjavano je kao neparlamentarno prigrablivanje vlasti i kažnjavano je po kaznenom zakonu.¹ Saznavši za pripremu ovog zakona grupa mladih ljudi, među kojima su bili Rodoljub Čolaković i Alija Alijagić – koji je jedno vrijeme radio kao stolar u Varaždinu – udružili su se u terorističku organizaciju Crvenu pravdu, te je Alijagić 21. srpnja 1921. izvršio u Delnicama atentat na tvorca Obznane i inicijatora Zakona o zaštiti države, pa je osuđen na smrt od Sudbenog stola u Zagrebu i obješen 8. ožujka 1922. Rodoljub Čolaković osuđen je na deset godina robjije, te je na robiji proučavanjem marksističke literature došao do saznanja da se na pripremama za revoluciju ne može raditi terorom i atentatima, već samo kontinuiranim radom u širokim narodnim masama, pa je ovo učenje poslije izlaska iz robjije zastupao među jugoslavenkim komunistima.

Relativna stabilizacija kapitalizma u Jugoslaviji tridesetih godina bila je nakon razbijanja klasnog sindikalnog pokreta 1929. praćena stalnim pogoršanjem položaja radnika. Usprkos tome, na bijeli teror buržoazije i vlasti komunisti više nisu odgovarali crvenim terorom, jer su već tada osudili sve metode borbe. To je najbolje izrazio kao stav komunista na svjetskom planu bugarski komunista Georgije Dimitrov, braneći se na Leipziškom procesu od optužbe da je zapalio berlinsku parlamentarnu zgradu: »Borba za diktaturu proleterijata i za pobjedu komunizma – to je moja životna sadržina (...). U suglasnosti sa našom lenjinističkom naukom i sa odlukama i disciplinom Komunističke internacionale, koji su najviši zakon za svakog stvarnog komunista, ja sam protiv individualnog terora i pučističkih avantura sa stanovišta revolucionarne svrsishodnosti i u interesu samo proleterске revolucije i komunizma (...). Rad u masama, borba masa, otpor masa, jedinstveni front, nikakve pustolovine – to je alfa i omega komunističke taktike.«² U vrijeme šestosiječanjske diktature, koja se djelomično poklapa s velikom svjetskom krizom, privreda Kraljevine Jugoslavije nema sposobnosti brzog prilagodavanja, pa niz pogrešnih poteza dovodi u krizu gotovo sve privredne grane. Radi potpunog osi-

Đuro Halabarc

guranja klasne eksploatacije pojačavaju vlasti progon komunista, te je ubijeno sedam sekretara SKOJ-a, a velik broj komunista čamio je u tamnicama, ili je zbog bijelog terora otišao u političku emigraciju u inozemstvo. Proces obnavljanja partijskih organizacija i poslije izvjesnog popuštanja diktature tekao je sporo i u otežanim uslovima. Progoni komunista nastavili su se i dalje, a šef zagrebačke policije dr. Janko Bedeković budno je pratio njihov rad i povremeno hapšenjem usporavao njeno ponovno pretvaranje u vodeću snagu radničke klase na području Zagreba.

Direktiva ulaska komunističke i skojevske u sindikalne, kulturno-prosvjetne i sportske organizacije osnovni je sadržaj borbe jugoslavenskih komunista od 1932. do 1935. godine. Zajedno s drugim radnicima komunisti se bore za bolje plaće, kraće radno vrijeme i podnošljivije uvjete rada, te na taj način reformističke URSSJ-ove saveze pretvaraju postepeno u borbene, revolucionarne sindikalne organizacije. Treba istaći da je među komunistima u vremenu poslije velike svjetske krize bilo malo starih komunista iz vremena Obznane, pa je i onovremeno iskustvo trebalo nanovo obnavljati, što je zbog zabrane komunističke štampe u zemlji bilo vrlo otežano, a **Proleter** i **Klasna borba** štampali su se izvan zemlje i nisu bili dostupni svim komunistima i njihovim simpatizerima, pa se to odrazilo na ideološkoj izgrađenosti članstva.

Ovaj okvirni uvod bio je potreban da se shvati ličnost Đure Halabarca i njegovo vrijeme. Rođen u Koprivničkom Ivancu 4. travnja 1898. od oca Tome i majke Roze rođ. Krčmarek, Halabarec je proživio teško djetinjstvo bez djetinjstva, pa ubrzo odlazi u Zagreb, gdje radi kao zidar, te se već oko 1927. uključuje u rad Nezavisnih sindikata čije su akcije usmjeravali komunisti.³ Njegovo prvo hapšenje uslijedilo je iste godine zajedno s hapšenjem 25 komunista i sindikalnih funkcionera među kojima su bili Kamilo Horvatin, Đuro Takač, Ivan Gržetić i Josip Kraš. Neposredan povod hapšenja Halabarca bilo je ometanje skupštine stanara 21. kolovoza 1927. u kinu Metropol (danas kino Zagreb na Cvjetnom trgu) kada povcima traži veću zaštitu stanara od kućevlasnika koji su u Zagrebu osvarivali velike zarade iznajmljivanjem vlažnih podrumskih, tavanskih i dvorišnih soba radništvu za trećinu njihove zarade.

Pušten iz zatvora nakon kraćeg vremena, Halabarec se odmah uključuje u nove akcije, te agitira među građevinarskim radnicima da izadu na izbore za gradsko zastupstvo 4. rujna 1927, te da glasaju za Ivana Krndelja i Ivana Tomanića, sekretara Saveza građevinskih radnika Jugoslavije s kojim je Halabarec bio vrlo blizak.⁴ Halabarec se uključio i u štrajk 302 građevinara 26. rujna iste godine, a prilikom demonstracija radnika u ime solidarnosti sa štrajkom gladu političkih zatvorenika u zagrebačkim zatvorima sukobljuje se s policijskim stražarom Gjurom Jagotićem, te je nakon hapšenja 27. stu-

denoga dobio izgon iz Zagreba na dvije godine, da bi sudski postupak protiv njega bio obustavljen tek u veljači 1929. godine. Ne mogavši živjeti izvan radničke klase Halabarec se ilegalno vratio u Zagreb, pa je ponovno zatvoren 23. lipnja 1929, kada je u njegovom stanu pronađen komunistički bilten, te je dobio izgon iz Zagreba na pet godina. Međutim i ovaj puta Đuro Halabarec se uskoro ponovno našao u Zagrebu i tu živi neprijavljen i bez dozvole boravka, radeći uglavnom kao sezonski radnik u građevinarstvu.

Ali već 2. rujna 1931. ponovno ga nalazimo u istražnom zatvoru zbog sumnje da je pomagao zidarskom pomoćniku Stjepanu Kradijanu u rasturanju komunističkih letaka koji su se u kolovozu 1931. pojavili u Zagrebu u većem broju. Kradijan je bio povratnik iz emigracije, a policija je kod njega pronašla pisma koja su potvrđivala njegove veze s istaknutim komunistima profesorom Akifom Seremetom, Antunom Mavrakom i Viktorom Kolečom, koji su pred opasnosti od hapšenja morali napustiti zemlju. Budući da je kod Kradijana pronađena i adresa Jakova Blaževića, tada studenta prava, policija je i njega zatvorila. Pretresom stana Halabarca u Ilici 90 pronađen je poziv za sastanak građevinarskih radnika kakav je imao i Kradijan. Iako je taj poziv bio posve legalan, jer je Savez građevinarskih radnika djelovao u sklopu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ-a) koji je bio učlanjen u socijaldemokratsku Drugu Amsterdamsku internacionalu, upravitelj zagrebačke policije Bedeković ističe da je u tom sindikatu »... komunistički elemenat veoma jak i u redove radnika toga saveza ubacuju se komunistički agitatori.«⁵ On izvještava 13. listopada 1931. da će do odluke Državnog suda za zaštitu države zadržati u istražnom zavodu Kradijana, Gjuuru Mažurana, Mariju Uzelac, Lovru Sperca, Tomu Balenovića, Jakova Blaževića i Đuru Halabarca, koji je još 19. rujna pokušao u zatvoru samoubistvo »... na taj način, da je na prozoru svoje ćelije razbio staklo, te tim staklom prezeo žile na desnoj ruci.«⁶ Ovaj podatak ukazuje da je Đuro Halabarec teško podnosio batine i mučenja policije, te da je već tada više volio smrt od mučenja i zatvora. Zbog nedostatka dokaza o pripadnosti komunistima Halabarec je nakon izvjesnog vremena pušten na slobodu, te jedno kraće vrijeme miruje, da bi se onda s velikim žarom uključio u štrajkove koji su 1934, 1935. i 1936. potresali privredu Zagreba i Jugoslavije uopće. Prilikom masovnih udarnih grupa sastavljenih od vanpartijaca i omladine sa ciljem da brane štrajkaše i demonstrante od štrajkolomaca kao i od političkog fašističkog terora, Halabarec je bio jedan od rukovodilaca tih grupa u okviru grada Zagreba. U velikom štrajku kod pamučne industrije Hermanna Polacka i sinova Halabarec je sa štrajkaškom stražom sprečavao štrajkolomce da uđu u tvornicu i tako upropaste štrajk.⁶ Naime, još u 1934. Komunistička partija Jugoslavije je prebrodila unutarnju krizu i dobrim dijelom učvrstila svoje redove. U Zagrebu je bio izabran Mjesni komitet i formirana četiri rajonska komiteta, a počele su djelovati i skojevske organizacije, pa je to bilo presudno za donošenje odluke Centralnog komiteta KPJ da sjedište Zemaljskog biroa locira u Zagrebu, a član tog biroa bio je već spomenuti poznanik Halabarca Ivan Tomanić.

Tokom 1935. komunisti su još više ojačali svoje pozicije u Mjesnom međustrukovnom odboru URSSJ-a, a osobito u Oblasnom odboru Saveza građevinskih radnika koji je djelovao u okviru tog sindikata, te je uveden niz tarifnih i štrajkaških akcija radi poboljšanja po-

Drugovi i drugarice!

Po potpisanim organizacijama podnesena prijava za

JAVNI ZBOR,

koji je bio sazvat za nedjelju dne 22. decembra o. g., nije po Upravi policije u Zagrebu uzeta na znanje, već je ona svojim rešenjem Pov. br. 36.815/1935. od 19. XII. o. g.

održavanje zbora zabranila.

U Zagrebu, dne 20. decembra 1935.

Za njemački medijstrukovni odbor spol. vez. sind. Saveza Jugoslavije u Zagrebu:
 Savez železničkih radnika Jugoslavije
 Savez električnih radnika Jugoslavije
 Savez metalurških radnika Jugoslavije
 Ujedinjeni komunistički radnici Jugoslavije
 Organizacija osoblja ludo postaja u Zagrebu
 Ujedinjeni naravi hotelijskih i gostinstvenih osoblja Jugoslavije
 Naravi metalurških radnika i radnika Jugoslavije

Za organizacije izvan Saveza medijstrukovnog odbora URSSJ:
 Naravi zračnih radnika u Jugoslavije
 Naravi prikolarskih saradnika Kralj. Jugoslavije

Podružice naravi banbarskih odgajivačkih veštaka i inženjerskih činovnika Jugoslavije.

TIŠARSKA STANOVIĆ I POLJAK BEGRADSKI

Obavijest da je zagrebačka policija zabranila održavanje javnog zbora u besposlici radnika.

sjećanjima Vanić ističe da se ne sjeća na čiju su inicijativu formirane udarne grupe sastavljene od komunista i njihova simpatizera, ali da one nisu trebale imati napadački već obrambeni karakter, te da stoga i nisu trebale biti opskbljene oružjem.¹¹ Halabarec je predvodio jednu takovu grupu.

Sto se desilo onog sudbonosnog dana kada je Halabarec pucao na policajca? Jedna grupa postolarskih radnika došla je 17. siječnja 1936. pred Bansku upravu na Radićevu trgu, te je predala svoju predstavku tražeći zaštitu od načina poslovanja tvornice cipela Bata u Borovu. Naime, ovaj češki industrijalac izgradio je kraj Vukovara tvornicu u kojoj je krajnjom racionalizacijom i eksploatacijom radnika proizvodio cipele ispod cijene zanatske proizvodnje cipela, pa su postolarski i obućarski obrtnici, ne mogavši izdržati ovu konkurenciju, počeli masovno zatvarati svoje radnje i otpuštati radnike koji se više nigdje nisu mogli zaposliti. Nakon predaje predstavke radnici su se spustili Tomichevom ulicom kraj uspinjače u Ilicu, a odatle na Barthouov trg (danas Cvjetni, prije Preradovićeve). Ovdje se ova skupina radnika spojila s radnicima, koji su se na poziv komunista počeli okupljati na ovom trgu već u deset sati ujutro u želji da zahtjevi radnika dobiju jaču podršku. Policija, obavještena da su u centru grada izbile demonstracije, kamionima je prebačena u okolinu trga s namjerom da opkoli radnike. Žandari su pendrecima napala nenoružane i goloruke radnike koji su tražili kruha, grijeva i više slobode. Pod naletom policije radnici su se počeli osipati u manje grupe i pružiti otpor žandarima. Jedan je uhapsio dva takova radnika i poveo ih prema upravi policije kroz Bogovićeve ulicu, ali su okupljeni radnici, među kojima i Halabarec, zahtijevali da se uhapsenici oslobode. U to je naišao stražar Franjo Ratajec, te je povcima i kundakom rastjerivao radnike. Halabarec – uzrujan i isprovociran ovi postupkom – i u želji da zaštiti uhapsene, izgubio je kontrolu nad svojim ponašanjem, te je revolverom browning 6,35 zapucao prema Ratajcu, koji se srušio na zemlju upravo pred elektrotehničkom trgovinom Josipa Paspae. Pogoden u vrat, Ratajec se opet pridigao, prešao par koraka i opet se srušio kod brijačkog salona Zestić. U međuvremenu Halabarec je pobjegao prema Preradovićevoj ulici, ali ga je pred Rukavininom slastičarnicom (danas se tu prodaje kruh) zaustavio policajac Petar Bobić i zatražio legitimaciju. Halabarec se nije htio odazvati ovom pozivu, pa ga je Bobić natjerao da uđe u vežu kuće broj 5, gdje je Halabarec pružio otpor i ispali prema Bobiću metak. Teško ranjen Bobić je pao, a Halabarec je potrčao Preradovićeve ulicom, te se, došavši do raskršća Preradovićeve i ulice kraljice Marije, sklonio u kuću broj 12 u ulici Kraljice Marije vidjevši da mu ususret dolazi jedan policajac. Naime, dežurni policajac na raskršću Savo Poštić bio je upozoren od dvojice biciklista što se desilo u Bogovićevoj ulici, pa kad je opazio ulazak nepoznatog čovjeka u kuću broj 12, krenuo je za njim. Halabarec se pokušao skloniti u jedan stan na prvom katu, ali ga kuharica J. N. nije htjela pustiti u stan, te je bježao prema tavanu. Poštić je slijedio trag i došavši na tavan primijetio «jedno lice koje se je pritajilo da spava», te ga je uhapsio i stavio mu na ruke lisice, iako Halabarec u tom trenutku više nije bio noružan, jer je bacio revolver kroz tavanski prozorčić u dvorište kuće broj 14. Sutradan su ga policijski organi pronašli i ekspertizom dra Miloslavića utvrdili da je iz njega pucano na Ratajca i Bobića.¹²

U toku cijele noći od 17/18. pa sve do 20. siječnja 1936. Halabarec je mučen i doslovice »peglan peglom« od policijskog pristava Šopreka i drugih istražitelja. Cupali su mu i nokte, pa je pod užasnim mučenjima, pritičnijem ekspertizom o mecima i oslabljen glađu, priznao da je dva puta pucao. Policija je silom htjela da Halabarec prizna da su članovi udarnih grupa s popisa koji je pronašla u obodu Halabarčeva šesira komunisti, jer je željela komunističku organizaciju prikazati kao terorističku organizaciju protiv koje treba ustati sav demokratski svijet.¹³

Ova tendencija dolazi do izražaja i u člancima koji govore o hapšenju. Poslije vijesti u trećem izdanju zagrebačkih **Novosti** od 22. siječnja 1936. naglašava se u četvrtom izdanju: »Priznanjem Gjure Halabarca policija nije još završila svoju istragu u toj stvari. Za koji dan, nadamo se, da će biti prilike da donesemo potanje izvještaje, jer će se tada istraga završiti u cjelosti.« Ovo svoje obećanje policija je doista i ispunila objavivši u **Novostima** od 25. siječnja 1936. članak »Otkrivena komunistička organizacija »Udarne grupa«. U ovom napisu se navodi da je Halabarec kao član udarne grupe dobio od vodstva svoje organizacije revolver s narednjem da ubije jednog bivšeg druga na koga da je pala sumnja, da je prešao u protivnički tabor. Namjerno prikazivanje komunista kao terorista imalo je za cilj da se radnici koji su se kolebali između URSSJ-ovih i HRS-ovih sindikata opredijele za ove posljednje kao neopasne za postojeći kapitalistički poredak i miroljubive, jer je radnička klasa koja je preživjela prvi svjetski rat, još uvijek bila živi svjedok užasa rata te je težila za mirom. U istom članku se navodi da je u vezi s Halabarcem zatvoreno 26 lica »za koja je utvrđeno da su bili članovi tajnih komunističkih organizacija«, udarnih grupa i rajonskih komiteta koji da nose naziv »Karl Marks« (I. rajon), »Lenjin« (II. rajon), »Vorošilov« (III. rajon) i »Georgij Dimitrov« (IV. rajon).¹⁴ Treba istaknuti da Halabarčev slučaj i hapšenja nemaju vezu s provalom Zemaljskog biroa KPJ, kada je zbog slučajnog hapšenja sekretara Đorđa Mitrovića uhapseno krajem 1935. i na početku 1936. oko 240 komunista, ali i to da su vlasti nastojale silom razbiti partijsku organizaciju, jer je pojava većeg broja letaka poslije demonstracije nezaposlenih ukazivala na jačanje komunističke aktivnosti, a ministar unutrašnjih poslova Korošec koristio se metodom Hitlerove policije dopuštajući pojačanu aktivnost profašističkih, HRS-ovskih i križarskih organizacija.¹⁵

Suđenje članovima udarnih grupa Đure Halabarca, činovnika Zvonimira Sjetličića Bore (Pula, 25. III 1901), magazionera u hotelu »Palace« Mihajla Zidanšeka (Dramlje, 19. IX. 1909), bravarskog radnika Mirka Vanića Mede (Sisak, 6. V. 1908), bravara Mirka Šimenića (Kostanjevec, 15. XII. 1912), pekarskog pomoćnika Petra Korasića (Kostajnica, 10. X 1907), zidarskog pomoćnika Mirka Dužanca (Marija Bistrica, 4. VII. 1908), Franje Žica (Aleksandrovo-Malinska, 22. VII. 1906), rezbarskog radnika Teodora Krivaka (Budimpešta, 25. I. 1900), zlatarskog pomoćnika Nikole Jančića (Zagreb, 25. XI. 1911) i brijačkog pomoćnika Stjepana Goluba Bahona (Zagreb, 8. VIII. 1907) održano je iza zatvorenih vrata.

Šimenić, Dužanec, Žic, Jančić i Golub nakon suđenja koje je trajalo od 8. do 14. lipnja 1936. oslobođeni su zbog nedostatka dokaza. Korasić je osuđen na jednu, Zidanšek na dvije, Vanić na tri, Sjetličić na pet godina robije, a Đuro Halabarec na smrt vješanjem. Relativno

male kazne članovima udarnih grupa rezultat su vrlo vješte obrane beogradskog advokata Bore Prodanovića koji je na napadanje državnog tužioca parirao izjavama da se učešće optuženih u demonstracijama i sindikalnim akcijama može opravdati položajem radničke klase, uz istovremeno dokazivanje programa i taktike Komunističke partije koja da je protivna individualnim terorističkim akcijama.¹⁶

Halabarec je bio optužen za više krivičnih djela po Zakonu o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi.¹⁷ Optužuje ga se da je organizirao obrambene čete; da je širio komunističku literaturu, te da je Teodoru Krivaku dao 1935. brošuru »Što i kako da se radi«, koja sadrži ideje koje podrivaju stabilnost i jedinstvo države; da je 1934. i 1935. držao u stanu štambilje koje je izradio Krivak. Štambilji su nosili potpise »Dole fašizam«, »Mi dolazimo«, »Živjela Sovjetska Hrvatska« i »Tvornice radnicima, zemlja seljacima« i imali su kao amblem petokraku. Zatim, da je kriv za smrt Ratajca 17. siječnja 1936, te ranjavanje stražara Bobića. Halabarec je imao za branitelja Mihajla Paića, koji ga je savjetovao da negira sve, izuzev rada na osnivanju Narodnog fronta slobode po uzoru na Francusku, i neka tvrdi da su mu štambilji podmetnuti, te neka iznese pojedinosti o strahovitim mučenjima koje je nad njim izvršeno na policiji u vrijeme istrage. Međutim, kontradiktorne izjave optuženih, pa i samog Halabarca kojega Krivak tereći da mu je govorio o konspirativnom radu prema brošuri »Što i kako da se radi«, a Halabarec izjavljuje da je gotovo nepismen, kao i mijenjanje izjave o revolveru na glavnom pretersu u odnosu na istragu 21. travnja 1936. sve su više usmjeravale pažnju sudaca prema Halabarcu. Najteže ga je teretio radnik F. Š. izjavom da je čovjek sa sivim šeširom – a takav je posjedovao Halabarec – »iskočio iz gomile, jurnuo do jednog stražara i u trku izvukao revolver iz džepa, te iz neposredne blizine ispalio hitac na stražara iza njegovih leđa.«

Prema sjećanju suoptuženog Vanića Halabarec se junački držao kod čitanja presude kojom je osuđen na smrt i isplatu odštete od 5.000 dinara stražaru Bobiću za pretrpljene bolove. Ustao je i povikao: »Živjela Partija, živio Sovjetski Savez«. Tako se rastao od svojih drugova, jer je bio smješten u zasebnu sobu, dok su ostali čekali na otpremu u Sremsku Mitrovicu ili puštanje na slobodu. Vanić se u svojim poslijeratnim sjećanjima sjetio i da je »Đuro čitavu tu noć pjevao »Internacionalu« i druge revolucionarne pjesme. Mi smo dugo u noć čuli i demonstracije, koje je organizirala Partija u Beogradu za ukidanje smrtno kazne, kojom je suđen drug Halabarec. Kasnije sam čuo, da je drug Halabarec i pod samim vješalima uzvikivao parolu »Neka živi KPJ« i pjevao Internacionalu.«¹⁸

No time ovaj slučaj, o kojem je u **Politici** od 14. lipnja izašla samo mala vijest na šestoj stranici, nije bio završen. Studenti Beogradskog univerziteta, radnička omladina i napredni građani Beograda u više su mahova ponovno zahtijevali pretvaranje Halabarčeve smrtno u vremensku kaznu.¹⁹ No manje se znade da su se i naši iseljenici u prekooceanskim zemljama uključili u borbu za Halabarčev život. Već 25. lipnja 1936. **Borba**, kanadski list jugoslavenskih radnika i seljaka koji je izlazio u Torontu pod uredništvom Ede Jardasa, donosi vijest o osudi Halabarca s opisom cijelog događaja i s pozivom »Sprječimo smaknuće hrvatskog radnika Halabaca! Podignimo smjesta gromki glas protesta! Brzo aktovanje ga još može spasiti iz krvničkih ruku diktature!« Utvrdila sam da je informacija objavljena u novina-

ma dobijena od Centralnog patronata KPJ u Parizu, pa su je vjerojatno objavili i ostali progresivno orijentirani listovi jugoslavenskih iseljenika. Uzimajući gorljivo u zaštitu Halabarca **Borba** piše: »8. juna Đuro Halabarec je izveden pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu, s još 30 drugih radnika. Suđenje je trajalo tri dana. I kako ovaj ilegalni sud sudi ne po stvarnim dokazima, već po samom raportu policije, to je isti Đuro Halabarec osuđen na smrt vješanjem. Međutim hrvatski radnik Đuro Halabarec nije kriv za ubojstvo stražara. Njegov nazovi zločin nije ničim dokazan, ali je beogradska diktatura htjela njegovu glavu po svaku cijenu, jer je u Đuri imala svog odlučnog protivnika. Otuda, **ova škan-dalozna presuda nije ništa drugo nego objesna os-ve-ta uperena ne samo na Đuru Halabarca, nego na čitavu radničku klasu Jugoslavije i na cio Hrvatski Narod.**« (podvukla MKD).

Borba je objavila 2. srpnja 1936. i peticiju francuske napredne inteligencije. Ona je upućena na regenta Pavla i jedan njen dio u prijevodu glasi: »Sa dubokim uzbuđenjem saznajemo osudu na smrt osuđenog Đure Halabarca. U ime francuskog javnog mišljenja mi apeliramo na vaše osjećaje pravice i humanosti, da ova kazna ne bude izvršena. Mi tražimo da poništite tu kaznu i da Halabarca uputite redovnim sudovima koji će mu dozvoliti da dokaže svoju nevinost.« Predstavku je potpisalo mnogo uglednih ljudi među kojima i potpredsjednik Lige za prava čovjeka, predsjednik Komiteta antifašista, predsjednik Internacionalnog udruženja pravnik, tajnik Crvene pomoći Francuske, predsjednik Radikalne socijalističke stranke, član CK KP Francuske, tajnik Udruženja starih ratnih republikanaca, tajnik Lige za zaštitu naroda, predsjednik Savjeta komiteta protiv rata i fašizma, sekretar Svjetskog komiteta žena protiv rata i fašizma. Među potpisnicima peticije ima i profesora **Sorbone**, pisaca, advokata i drugih uglednih ljudi. U **Borbi** od 1. rujna 1936. objavljeno je Svjetličićevo pismo, koje se uspjelo prokrijumčariti iz zatvora. O suočenju s Halabarcem Svjetličić je pisao da su ga odveli u sobu »gdje je na podu ležao neki čovjek koji nije davao znakove života, bio je prekrit sa kaputom. Tu mi je rečeno da ću sada vidjeti Halabarca i odgrnuli su kaput sa toga čovjeka. Dulje vremena sam stajao dok ga nisam prepoznao, jer mu je lice odavalo užasan izgled i bilo obliveno krvlju, držao sam da je mrtav. Jedan od prisutnih agenata pristupi mi sa riječima: »Ne plaši se nije mrtav, jer mi takve zvijeri kao što ste ti i on, i sve komuniste, ne ubijamo odjedared.« U broju od 10. rujna 1936. **Borba** je objavila »Slava Đuri Halabarcu! Đuro Halabarec je mrtav«, osuđujući da je osuda izvršena 25. kolovoza 1936. usprkos protesta poštenih i naprednih ljudi i organizacija u Jugoslaviji i inostranstvu. Nije koristila ni intervencija kanadskog konzula Milivoja Naumovića kojemu su na njegovu intervenciju jugoslavenske vlasti odgovorile da je Halabarec osuđen po redovnom Sudu za zaštitu države i da je osuda donesena u uobičajenom postupku. Tako je propao još jedan pokušaj Međunarodnog komiteta za amnestiju političkih kažnjenika u Jugoslaviji, čije je središte bilo u Parizu i čija delegacija ni u ljeto 1935. nije uspjela doći do jugoslavenske vlade u Beogradu, iako su se u njoj nalazili istaknuti intelektualci i borci za ljudska prava iz čitava svijeta.²⁰

Teško je pola stoljeća nakon Halabarčeve smrti pisati o njemu, utoliko više što se Komunistička partija u onom vremenu odricala onih koji su se služili metoda- ma kojima se poslužio Halabarec. U veljačkom broju li-

sta CK KPJ **Proleter** Komitet se ograđuje od Halabarca, jer »Oni (tj. Korošec i Stojadinović, opaska MKD) se pozivlju jedino na slučaj ubistva jednog policajca u Zagrebu. Naša partija je odmah izjavila da se solidariše sa borbom besposlenih radnika, ali da osuđuje anarhističke postupke takove vrste. Mi osuđujemo taj postupak, jer je on štetan za interese radničkog pokreta i naše partije.« Ipak Halabarec je ostao u sjećanju nekih starih zagrebačkih komunista kao čovjek goleme hrabrosti u obrani interesa radnika, te ga se kao takovog prisjeća i Međimurac Blaž Mesarić, sekretar industrijskog rajona i član Mjesnog komiteta KPH Zagreb na početku rata.²¹ Pronašla sam i pismo Užičanina Petra Nogola Maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu, pisano iz Karlovih Vari krajem 1964. Petar je bio s Halabarcem na Adi Ciganliji u vremenu od Halabarčeve presude do smrti, te se sjeća njegove hrabrosti i pjevanja Internacionale usprkos okova kojima je bio vezan. U pismu moli Tita da mu se – budući da živi u Čehoslovačkoj – pošalje Halabarčeva slika, jer je »bio s njim u njegovim najtežim danima života, a bilo mi ga žao i zavolio sam ga kao brata.«²² Ovo pismo – pisano gotovo 30 godina nakon Halabarčeve smrti od čovjeka koji je živio u tuđini, i

koji je – kako se vidi iz pisma – već gotovo zaboravio naš jezik, ukazuje na našu obavezu da iz tame zaborava izvučemo ovu ličnost i da pokušamo objasniti njeno po-
našanje.

Halabarec zaslužuje da se o njemu piše ne samo stoga što je iz Koprivničkog Ivanca, već i zbog njegove velike hrabrosti, koja ga je odredila da bude jedan od organizatora obrambenih radničkih grupa koje su preteča udarnih grupa u drugom svjetskom ratu u Zagrebu i drugim gradovima. Obrambene radničke grupe bile su organizirane po svim pravilima vojne vještine i kao i grupe 1941. bile su pod vodstvom Komunističke partije koja je preko njih pripremala komuniste i skojevce za oružanu borbu i revoluciju. Udarne grupe koje su početkom okupacije likvidirale policijske prokazuje Tiljka i Mayerholda potvrdile su nužnost i opravdanost individualne oružane akcije kada druge metode zakažu, i kada se neke stvari mogu riješiti samo na taj način. Stoga i Đuru Halabarca treba uvrstiti u plejadu najhrabrijih, među one koje je Maksim Gorki još 1894. godine alegorijski opisao u pjesmi o burevesniku i koji su voljeli živjeti burno i kratko nego ropski i s ranjenom dušom.

BILJEŠKE

1. Komunistička partija Jugoslavije 1919–1941. Izabrani dokumenti, Zagreb 1959, 51.
2. **Proleter**, februar 1936.: Teror vlade Stojadinović – Korošec.
3. Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: AIHRPH), zbirka sudovi (ZB–S), 37/304-a 19; Marija Sentić, Narcisa Lengel-Krizman, *Revolucionarni Zagreb*. Kronologija, Zagreb 1979, 47–48.
4. Ivan Krndelj bio je istaknuti partijski i sindikalni funkcioner, koji je od 1922. do kraja 1928. djelovao u Zagrebu i okolini (*Enciklopedija Jugoslavije*, 5, 1962, 426). Ivan Tomanić (Zagreb, 24. III. 1893–1936) bio je od 1923. tajnik Saveza građevinskih radnika Jugoslavije, te zastupnik u gradskoj općini, od 1925. izabran na listi radničko-seljačkog bloka. U 1929. bio je član Mjesnog komiteta KPJ Zagreb. Tomanić je više puta zatvaran, a 1933. je osuđen na tri godine roblje, gdje se njegovo zdravstveno stanje toliko pogoršalo da je 1936. umro od tuberkuloze, a **Proleter** je u srpanjskom broju objavio bilješku u njegovoj smrti.
5. AIHRPH, ZB–S–37/304.
6. Ivan Božičević, *Dva štrajka tekstilaca*, Beograd 1952.
7. Bosiljka Janjatović, *Zapisnik Mjesne konferencije KPJ u Zagrebu 6. listopada 1935.*
– *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1985, 140.
8. AIHRP, XIX, 41 – sjećanje Mirka Vanića.
9. Po Zakonu o socijalnom osiguranju radnika iz 1921. trebalo je u roku od pet godina provesti i osiguranje za slučaj nezaposlenosti, starosti i smrti. Smatrajući, da će ovo osiguranje suviše opteretiti fondove socijalnog osiguranja, koji su dobrim dijelom korišteni u investicijske građevinske svrhe, socijaldemokrati u upravi Središnjeg ureda za osiguranje radnika otežali su s donošenjem ovog osiguranja zbog čega je bila ugrožena egzistencija velikog broja nezaposlenih i ostarjelih radnika.
10. B. Janjatović, *Zapisnik*, n.dj., 138, 147, 150, 153, 156–7, 159.
11. Zadatke članova grupa objasnio je na jednom sastanku Slavko Kaurić (v. bilj. 8.). Vanić nije znao tko je dao direktivu za formiranje obrambenih radničkih četa. Međutim njih je dao CK SKJ negdje u jesen 1934, i na ovom je radio i Josip Broz (Marković), Ristović, Pred nepriznatim sudom, Beograd 1965, II, 328. Ovu tvrdnju oba ova autora potvrđuju i u novom i nadopunjenom izdanju iste knjige koja sada nosi naziv »Politička suđenja. Veliki sudski procesi komunistima u staroj Jugoslaviji 1919–1941«, II, Beograd 1969, 869. Treba istaknuti da je prilikom suđenja Halabarcu Državni sud za zaštitu države posebnu pažnju stavio na rad obrambenih četa (str. 881). Marković i Ristović ocijenili su rad ovih grupa kao vrlo pozitivan, jer da su one imale dalekosežne zadatke u realizaciji klasičnih ciljeva proleterijata: (str. 883).
12. Večer, 18. I. 1936. – Istraga o ubojstvu redara Ratajca u Bogovićevoj ulici; *Novosti*, 18. I. 1936. – Kako je poginuo redar Franjo Ratajc; D. Marković, Lj. Ristović, *Pred nepriznatim sudom*, II, n.dj., 327–9. Policijska verzija događaja ponešto se razlikuje od verzije koja je ostala u sjećanju zagrebačkog proleterijata i koju su zabilježili Marković, Ristović i drugi, pa je događaj prepričan u najvjerojatnijoj verziji. U Arhivu CK SKJ u Beogradu čuva se dosije Đ. Halabarca (DSZD, 9/1936), ali se može dobiti na uvid samo presuda, pa će se jednog dana kada ovaj dosije bude otvoren istraživačima moći dobiti potpuniji podaci o samom događaju i upotpuniti biografija Halabarca.
13. AIHRPH, Memoarska grada (MG), 44/III–19., Vanić Mirko, Članovi udarnih grupa u akciji i na sudu.
14. Nešto kasnije je formiran i peti trešnjevački rajon.
15. *Povijest SKJ*, Beograd 1985, 141–2. Detalje o provali Zemaljskog biroa v. Marković, Ristović, n.dj., 330–331.
16. AIHRPH, MG, 44/III–19 – sjećanja Vanića.
17. Arhiv CK SKJ u Beogradu, Državni sud za zaštitu države, dosije 9/1936. presuda Halabarcu.
18. Bilj. 8 i 16.
19. Marković, Ristović, *Politička suđenja*, n.dj., 883.
20. *Slobodna reč*. Nezavisno glasilo naprednih srpskih radnika, New York – Pittsburgh – Čikago, 4. IX. 1935. Delegacija je vraćena s granice ne obavivši posao.
21. Izjava B. Mesarića autorici ovog rada.
22. AIHRPH, zbirka XIX, 41 – Halabarec.